

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Van Gilde tot ROC. Geschiedenis van het vakonderwijs in de stad Leiden
Boot, J.S.M.

Citation

Boot, J. S. M. (2019, December 10). *Van Gilde tot ROC. Geschiedenis van het vakonderwijs in de stad Leiden*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/81489>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/81489>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The following handle holds various files of this Leiden University dissertation:
<http://hdl.handle.net/1887/81489>

Author: Boot, J.S.M.

Title: Van Gilde tot ROC. Geschiedenis van het vakonderwijs in de stad Leiden

Issue Date: 2019-12-10

Van gilde tot ROC

VAN GILDE TOT ROC

Geschiedenis van het vakonderwijs in de stad Leiden

Proefschrift

ter verkrijging van
de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van Rector Magnificus prof. mr. C.J.J.M. Stolker,
volgens besluit van het College voor Promoties
te verdedigen op dinsdag 10 december 2019
klokke 16.15 uur

door

Johanna Sylvia Maria Boot

geboren te 's-Gravenhage
in 1946

Promotores:

Prof. dr. W. Otterspeer

Prof. dr. S. Karsten (Universiteit van Amsterdam)

Copromotor:

Dr. P.J. Slaman

Promotiecommissie:

Prof. dr. A. Schmidt

Prof. dr. M. P. C. van der Heijden

Dr. B. S. van der Steen

Prof. dr. F. Leijnse (Open Universiteit)

Prof. dr. M. Depaepe (Katholieke Universiteit Leuven)

Voorwoord

De afgelopen jaren werden mij herhaaldelijk twee vragen gesteld.

De eerste luidde: waarom een studie over de geschiedenis van vakonderwijs in de stad Leiden?

Met deze vraag wist ik wel raad. Over vakonderwijs omdat er ondanks het grote maatschappelijk belang ervan, weinig serieuze aandacht aan wordt besteed. Over de stad Leiden omdat ondanks de rijkdom van de stadsgeschiedenis, vakonderwijs nauwelijks is onderzocht. En een historisch overzicht om mee te beginnen, om anderen te inspireren verder te gaan.

De tweede vraag was lastiger te beantwoorden: waarom wil je er een proefschrift over schrijven, en dan nog wel in de 'derde fase' van je leven? Het was de directeur van het duale promotieprogramma Adriaan in 't Groen, die mij uitdaagde om van een 'boekje' dat ik wilde schrijven, een proefschrift te maken. Denkend over een zinvol pensioenproject leek het mij een goed idee om de kennis opgedaan in mijn werkzaam leven, te verbinden met wetenschappelijke kennis en daar een mooi, toegankelijk boek van te maken.

Mijn promotores Willem Otterspeer en Sjoerd Karsten dank ik voor hun onmiddellijke erkenning van het belang van dit onderzoek en voor hun waardevolle adviezen bij de uitwerking ervan. Mijn co-promotor, onderwijshistoricus Pieter Slaman, begeleidde mij met veel wijsheid. Dankzij zijn inspirerende begeleiding groeide mijn vertrouwen dat ik als amateur-historicus het onderzoek tot een goed einde zou brengen. Kees Schuyt, goede bekende uit mijn werkzaam leven, leerde mij hoe te snoeien in een te omvangrijke studie.

Aan het welslagen hebben ook anderen bijgedragen. Ik bedank de collega-promovendi, staf en achtereenvolgende directeurs van het Dual PhD Centre; zij zorgden voor leerzame bijeenkomsten en goede onderlinge contacten. Petra Evers, spil van het centrum, betekende in de jaren die ik op de Haagse zolder doorbracht, niet alleen zakelijk maar ook persoonlijk veel voor mij. In Leiden waren de medewerkers van UB/Bijzondere Collecties en Erfgoed Leiden en Omstreken zo vriendelijk heel wat boeken en archiefmateriaal voor mij aan te dragen. Dankzij de opgewekte begroeting van receptionist Elly Adema-de Jong voelde ik mij altijd welkom in het archief. Een bijzonder woord van dank richt ik aan dé kenner van het Leidse verleden Piet de Baar, die de moeite heeft willen nemen het hele manuscript nauwgezet na te lezen.

Ik kom uit een onderwijsgezin. Onze moeder bezocht de kweekschool, mijn broer Jan werkte voornamelijk in de volwasseneneducatie, en mijn broer Peter was leraar in het basisonderwijs. De broers zijn hier aanwezig als begeleiders van mijn promotie. Aan mijn moeder Tiny die hier niet meer bij kan zijn, draag ik mijn boek op. Zij liet mij vrij in al mijn keuzes. Zo werd ik niet alleen de eerste van ons gezin die als student de universiteit betrad, maar mag ik de academie nu ook als doctor verlaten.

Inhoud

Inleiding *II*

- 1 Vakonderwijs, sleutel tot de geschiedenis van de stad Leiden *11*
- 2 Verantwoordelijkheid voor vakonderwijs *14*
- 3 Historiografische context *15*
- 4 Analytisch kader *20*
- 5 Leeswijzer *23*

DEEL I VAKONDERWIJS IN GILDEVERBAND, OPKOMST EN ONDERGANG *25*

Hoofdstuk 1 Opkomst en bloei in gildeverband *27*

- 1 Leerlingstelsel alom? *27*
- 2 Een groeiende stad *32*
- 3 Al doende leert men *46*
- 3.1 Vakonderwijs binnen de gilden *46*
- 3.2 Vakonderwijs buiten de gilden *63*
- 4 Slotbeschouwing *65*
- 4.1 Wie stelden zich verantwoordelijk voor het vakonderwijs? *65*
- 4.2 Beroepsvorming of bredere vorming? *66*

Hoofdstuk 2 Speelbal tussen lokaal en centraal *67*

- 1 Gilden ter discussie: 'onbestaanbaar met het algemeen geluk' *67*
- 2 Neergang van de stad *81*
- 3 Het kind met het badwater? *86*
- 4 Slotbeschouwing *88*
- 4.1 Wie stelden zich verantwoordelijk voor het vakonderwijs? *89*
- 4.2 Beroepsvorming of bredere vorming? *90*

DEEL II VAKONDERWIJS, STAATSAANGELEGENHEID OF LOKALE KWESTIE? *91*

Hoofdstuk 3 De eerste lokale initiatieven *93*

- 1 Een afzijdige staat *93*
- 2 De stad krabbelt op *100*
- 3 Verrassende initiatieven *107*
- 3.1 Het fundament en het algemeen vervolgonderwijs *107*
- 3.2 Vakonderwijs, initiatieven van burgers en hun organisaties *109*
- 3.3 En de universiteit? – Industrie-School en Industrie-College *128*
- 3.4 Het leerlingstelsel, leren op de werkplek *137*
- 4 Slotbeschouwing *138*

- 4.1 Wie stelden zich verantwoordelijk voor het vakonderwijs? 138
- 4.2 Beroepsvorming of bredere vorming? 141

Hoofdstuk 4 Een bont palet aan lokale initiatieven 145

- 1 Stimulans vanaf landelijk niveau? 145
 - 1.1 Debat in stroomversnelling 145
 - 1.2 Buitenparlementair alternatief: ambachtsonderwijs 154
 - 1.3 Intussen op de werkplek, leerlingstelsel 162
 - 1.4 Hoe nu verder? 166
- 2 Uitbreiding op alle fronten 171
- 3 Een bont palet aan particuliere vakscholen 176
 - 3.1 Onderwijs: fundament en algemeen vervolgonderwijs 176
 - 3.2 Vakonderwijs 177
 - 3.3 Leerlingstelsel nog werkend? 203
- 4 Slotbeschouwing 204
 - 4.1 Wie stelden zich verantwoordelijk voor het vakonderwijs? 204
 - 4.2 Beroepsvorming of bredere vorming? 208

DEEL III VAKONDERWIJS VERSTATELIJKT 211

Hoofdstuk 5 Een wettelijke basis: de Nijverheidsonderwijswet 213

- 1 Een verantwoordelijke staat 213
 - 1.1 Voorbereidende schermutselingen bij de politiek 213
 - 1.2 Intussen in de maatschappij 215
 - 1.3 De Nijverheidsonderwijswet, politiek rondt twee eeuwen discussie af 225
- 2 Groei en vernieuwing 230
- 3 Een vaste plaats in het onderwijsbestel 234
 - 3.1 Onderwijs algemeen 234
 - 3.2 Vakonderwijs eerste helft twintigste eeuw 235
 - 3.3 Het leerlingstelsel, leren op de werkplek 247
- 4 Slotbeschouwing 248
 - 4.1 Wie stelden zich verantwoordelijk voor vakonderwijs? 248
 - 4.2 Beroepsvorming of bredere vorming? 251

Hoofdstuk 6 Terug naar het werkveld 253

- 1 Herschikking van verantwoordelijkheden 253
 - 1.1 Vakonderwijs nodig voor wederopbouw 254
 - 1.2 Vakonderwijs in het geheel van het voortgezet onderwijs 260
 - 1.3 De 'Unvollendete' van de vroege selectie 263
 - 1.4 Versterking van het beroepsonderwijs 268
 - 1.5 Het leerlingstelsel, leren op de werkvloer 271
- 2 Keerpunt in de ontwikkeling van de stad 274
- 3 Een vak leren, op school en in de praktijk 277
 - 3.1 Onderwijs algemeen 277
 - 3.2 Vakonderwijs tweede helft twintigste eeuw 278
- 4 Slotbeschouwing 292

- 4.1 Wie stelden zich verantwoordelijk voor het vakonderwijs? 292
4.2 Beroepsvorming of bredere vorming? 295

Slotbeschouwing Een wandeling door enkele eeuwen Leids vakonderwijs 297

- 1 Gilde en leerlingstelsel alom in Leiden? 297
2 Wie was verantwoordelijk voor de vakopleiding? 298
2.1 Het werkveld, ambachtslieden en bedrijven: verantwoordelijk met intervallen 299
2.2 De gemeentelijke overheid – verantwoordelijkheid als beleidskeuze 301
2.3 De landelijke overheid – een late roeping 302
2.4 Maatschappelijk initiatief – Leidse pioniers die overheidsfalen goedmaakten 303
3 Verantwoordelijke instantie en onderwijsdoel, een relatie? 305
4 Tot slot 305

Samenvatting 309

Abstract 313

Bronnen 319

Literatuur 319

Archief 326

Personenregister 327

Curriculum Vitae 329

